

Uilen-invasie en uilen-sterfte, winter 1934/1935,

DOOR

Dr C. G. B. TEN KATE.

Naar aanleiding van mijn vraag in mijn „Korte Mededeling” in het vorige no. (7, 1935, p. 122—124) over het veelvuldig optreden van enkele uil-soorten in de afgelopen winter, mocht ik van onze leden Dr KLUYVER, kapelaan VAN DEN BRINK, RUITER, BISSELING en TEKKE, en van enkele andere personen bericht ontvangen. Ook zelf verzamelde ik nog een aantal gegevens uit de omgeving van Kampen, waaruit bleek dat er speciaal onder de kerkuilen, *Tyto alba*, een dodelijke ziekte was uitgebroken. Dit alles bracht mij er toe nog nadere informaties in te winnen bij enige Club-leden uit diverse delen van ons land, bij het Fries Natuurhistorisch Museum te Leeuwarden, het Museum „Natura Docet” te Denekamp, en de Praeparateurs „Willem ENGELS” te Zwolle, P. Bos te Holten en H. J. FIKKERT te Almelo. Tijd ontbrak mij om het onderzoek nog meer uit te breiden, maar ik vertrouw, dat ook het huidig materiaal enigszins een, zij het dan gebrekkig, beeld geeft van de grote omvang van de invasie en sterfte, met name van kerkuilen, in de afgelopen winter. Aan allen, die hun welwillende medewerking verleenden, breng ik hier nogmaals mijn hartelijke dank.

Hieronder volgt nu in de eerste plaats een provincie-gewijs gerangschikte opgave van de ingekomen gegevens, over de kerkuilen, daarna over andere uilsoorten, terwijl tenslotte nog enkele bladzijden zullen worden gewijd aan de verschijnselen en mogelijke oorzaken van de ziekte zelf.

Kerkuil, *Tyto alba* subsp.

Groningen.

Uit deze provincie stammen slechts enkele gegevens: „Natura Docet” ontving uit Groningen zelf 4 ex. en uit Nieuw Scheemda 1 ex.; „ENGELS” 1 ex. uit Bedum. De heer G. A. BROUWER (Groningen) vernam slechts van 1 ex., dat dood was gevonden onder Westerbroek. Tenslotte zij nog gewezen op het ex., dat 20 Nov. zich dood vloog tegen een auto, te Kielwindeweeren in Aug. 1934 bij Leipzig was geringd (dit tijdschr., 7, 1935, p. 119).

Totaal dus slechts 8 gevallen.

Friesland.

Het Fries Natuurhistorisch Museum te Leeuwarden ontving tussen 1 Februari en 20 Maart totaal 20 voorwerpen en wel uit: Holwerd 1 (Febr.) van 2 ex.; Leeuwarden 5 (3 in Febr., 2 in Mrt), waaronder 1 vermagerd nog levend ex. en 1, dat geringd met no. 47980 weer werd losgelaten; Rijperkerk 1 (Febr.), ♀, 212 gr., 25 Aug. 1934 als jong

te Zwolle geringd; Bergum 1 (Mrt); Warga 1 (Mrt); Roordahuizum 1 (Febr.), geringd met 47972 weer losgelaten; Rauwerd 1 (Febr.); Winsum 1 (Febr.), uitgeput; Franeker 1 (Febr.); Pingjum 1 (Mrt); Balk 1 (Mrt), het 5e uitgehongerde ex. in één week; Echten 1 (Mrt), stervend gevonden; Scherpenzeel 1 (Febr.); Wollega 2 (Febr. en Mrt); Heerenveen 1 (Mrt).

Tevens ontving genoemd Museum nog berichten over gestorven uilen, die echter niet werden opgezonden, uit de volgende plaatsen (daar dit ook wel meest kerkuilen zijn geweest, nemen we ook deze berichten onder dit hoofd op): Leeuwarden (kerkuil, vervuild, Febr.); Rijperkerk (overblijfsels van 2 uilen sp. ?, Mrt); Bergum (5 dode uilen, sp. ?, gevonden, Mrt; bovendien ontving het Museum ring Helgoland 45690, afkomstig van een uil, sp. ?, doodgevonden bij Bergum, ± 20 Mrt '35, waarover de Vogelwarte nog geen nader bericht kon verschaffen, daar de ringer zijn lijst nog niet had ingezonden); Wartena (vele dode uilen, sp. ?, in omgeving, Mrt); Koudum (in 2 weken 3 torenvalken en 2 kerkuilen, Mrt); Lemmer (dikwijls een dode uil in veld, sp. ?, zo licht „als of ze uitgeeterd zijn”, Febr.); Wollega (2 dode uilen, sp. ?, en 1 restant gevonden, Mrt).

[Berichten over de invasie van *Tyto alba*, *Asio otus* en *flammeus* ontving het Museum vanaf eind Oct. tot in de 2e Maart-helft uit: Veenvouden („opmerkelijk veel uilen”, Mrt); Garipp (4 à 5 kerkuilen in schuur, Febr.); Rauwerd (in herfst geregeld 13 à 14 velduilen onder Terzool, eenmaal 26 op één stuk land, dat vol muizen zat); Uitwellingerga (vooral kerk- en veld-, weinig ransuilen, 20—30 geen zeldzaamheid, Febr.); Terkaple (groot aantal uilen, veel ingepolderd boezemland, vol muizen, Jan.); Langweer (overal veel uilen, Mrt); Koudum (ware uilen-invasie; roestboom met meer dan 50 ransuilen; dicht daarbij nog circa 18, Nov.); Lemmer (kerkuilen, 2 troepjes van circa ieder 10 rans- en 1 troep van circa 20 velduilen, in herfst en winter); Scherpenzeel (ransuilen, o.a. eenmaal een vlucht van 11, Febr.); Wollega (veel uilen, meest kerk-, ook rans-, eenmaal 14 in één bosje, Mrt); Tjalleberd (in één land 25 stuks, totaal aantal geschat op meer dan 100, vermoedelijk velduil, 31 Oct.). De tijd van waarneming te Koudum en mogelijk ook te De Lemmer klopt vrij goed met die op Urk (zie vorige publicatie). Ook kwamen berichten bij het Museum in over opvallend veel andere muizeneters, als (ruigpoot-) buizerden, torenvalken wezels en hermelijnen.]

„Natura Docet” ontving uit Friesland 11 ex.: Hemelum 2; Opeinde 2; Heerenveen 3; Bolsward 1; Oenkerk 1; St. Nicolaasga 2.

„ENGELS” 20 ex.: Heerenveen 3; Akkrum 1; Ureterp 1; Noordwolde 1; Lemmer 3; Oude Biltzyl 1; Beetsterzwaag 1; Joure 2; Drachten 2; Leeuwarden 2; Harlingen 1; Harich 1; Hemrik 1.

Ook P. Bos te Holten, ontving voorwerpen uit o.a. Franeker. VAN DER MEER ontving een ex. uit Hindeloopen op 21 Febr. Was daar doodgevonden in een schuur, waar het al een paar dagen aanwezig was. Gew. (♀): 225 gr., mager, maag en krop leeg.

Totaal dus ver over de 60 gevallen.

Drente.

„ENGELS” ontving uit deze provincie 5 ex.: Meppel 1; Hoogeveen 2; Wijster 1; Dalerveen 1. Verdere gegevens ontbreken.

Dus slechts 5 gevallen.

Overijssel.

P. Bos te Holten, ontving in totaal ongeveer 50 kerkuilen, de meeste in Januari en Februari en wel hoofdzakelijk uit de naaste omgeving van Holten zelf, verder uit Deventer, en ook 1 uit Olst, en een geringer aantal uit andere delen van ons land.

„Natura Docet” 15 stuks: Denekamp 4; Ootmarsum 1; Enschede 1; Hengelo 1; Deventer 1; Kampen 7. Verder nog 53 (!) uit de overige provinciën, tusschen 24 Oct. en 24 Maart.

De heer H. J. FIKKERT, praep. te Almelo slechts 1, uit Enter.

Wat nu mijn eigen gegevens sinds de 10 uit de vorige mededeling betreft, 29 Jan. ontving ik een ex., dat, opgeschrikt door een bootje, aan de oever van het Ganzediep opvloog, in het water viel, en even later in de boot, waarin het was te drogen gezet, stierf. Dit was het reeds vermelde ex. van 235 gr (♀). 2 Febr. zat in een kamer van ons medelid, kap. MALLINCKRODT, een ex., dat, opgeschrikt, op een balcon vloog en even later dood in een tuin viel. 9 Febr. ontving ik een ex., gestorven op een boeren erf te Kamperveen, ♂, mager, gew. 222 gr. 11 Febr. werd een levend ex. gebracht, dat op 9 Febr. op Schokland was gevangen; geringd met no. 120668 weer losgelaten. Ook het ex. van 20 Dec., op Schokland gevangen (zie vorige mededeling), bleek een kerkuil te zijn geweest. 18 Febr. kreeg ik bericht van 3 in de voorafgaande weken bij Kampen aangetroffen kerkuilen, waarvan er 2 waren opgezet en de 3e geringd was losgelaten. 21 Febr. bracht een landbouwer één van 2 dood op zijn erf gevonden kerkuilen, nl. een ♂, gew. 228, mager, met ring Helgoland 309908 (zie ook p. 183). 22 Febr. was tijdens mijn afwezigheid weer iemand met een kerkuil aan mijn huis geweest. 25 Febr. bracht een landbouwer een kerkuil, die de vorige dag op zijn erf op het Kamper-eiland was doodgegaan; gew. (♂): 230 gr., mager. Diezelfde dag ontving ik nog een 2e ex., reeds langer dood, zeer mager, gew. (♀): 214 gr. Kort daarna vond een van mijn leerlingen nog een dood ex., maar toen was de sterfte blijkbaar ten einde gekomen, daar ik nadien geen enkel ex. meer ontving, noch berichten dienaangaande meer kreeg.

Ook aan een vogelhandelaar te Kampen werden veel voorwerpen aangeboden (zie ook op p. 179).

„ENGELS” te Zwolle kreeg vanaf 5 Dec. er ter praeparering: totaal 80, waarvan ± 40 uit Overijssel: Zwolle (en omgeving) ± 30 ; Kampen 1; 's Heerenbroek 1; Raalte 1; Nieuw Leusen 1; Wijhe 2; Diepenveen 1.

Totaal dus ver over de 120 gevallen.

Gelderland.

In de eendekooi te Kampervnieuwstad (gem. Doornspijk) werden 3 ex. doodgefounden, in de nabijheid nog een 4e ex.

„Natura Docet” kreeg uit deze provincie ter praeparering 15 stuks: Elburg 2; Ede 1; Vierakker 1; Vorden 1; Winterswijk 1; Aalten 2; Giesbeek 1; Pannerden 1; Rumpt 2; Zoelen 2; Haalderen 1.

„ENGELS”: 4 stuks: Doornspijk 1; Ede 1; Dieren 1; Doesburg 1.

VAN DER MEER: 1 uit Almen, 26 Nov., gevangen in een kippenhok, kort daarna gestorven; opgezet voor het Gem. Gymnasium te Zutphen. Verder namen hij en zijn vrouw ook meer kerkuilen waar dan gewoonlijk, te Eefde en Zutphen.

Dr KLUYVER: 1, met één afgebroken vleugel, bij tramrails te Wageningen gevonden, 4 Nov.

P. BOS: 1 uit Lochem. H. J. FIKKERT: 1 uit Haften.

Totaal dus 27 gevallen.

Utrecht.

„Natura Docet” ontving uit Utrecht: 11 stuks: Eemnes 1; Houten 4; Montfoort 5; Jaarsveld 1.

Verder zij herinnerd aan het in de vorige mededeling vermelde opgave van kapelaan VAN DEN BRINK, dat een praep. te Utrecht voor eind Nov. al 40 uilen ter praep. had ontvangen, terwijl hij zelf ook enkele kerkuilen (te Bunnik), rans- en velduilen ontving.

Ook P. BOS ontving uit Utrecht voorwerpen.

Het totaal aantal is hier wegens de niet gespecificeerde opgave uit Utrecht en ook wegens het niet vermelden van het aantal door den heer Bos niet op te geven, maar zal zeker ver over de 20 zijn geweest.

Noord-Holland.

„Natura Docet” ontving van hier 4 voorwerpen: Den Helder 1; Amsterdam 1; Hilversum 1; Laren 1.

„ENGELS”: eveneens 4 ex.: Medemblik 1; Zaandam 1; Marken 1; Bussum 1.

VAN DOBBEN (Den Helder) kreeg uit deze provincie geen enkel bericht.

Dr KLUYVER deelt mede, dat in de kerktoeren te Ransdorp reeds eind April 1934 2 kerkuilen werden doodgevonden.

Dr J. R. H. SCHAANK, geneesheer aan het Prov. Ziekenhuis te Medemblik, berichtte d.d. 16 Febr.: „Kerkuilen zie ik momenteel niet meer, „maar ze hebben hier in grootere getale vertoefd dan andere jaren. 4 Juli „1934 werd mij een halfdode gebracht, bij de toren van het stadhuis gevonden (in coll.). Eind Jan. werd mij er één gebracht door een leerling „der lagere school. In November zaten eens in één boom achter in mijn „tuin 8 uilen (5 kerk-¹) en 3 ransuilen²).” En, d.d. 24 Maart: „20 Febr. „1 dood ex. uit Wieringermeerpolder, gew. 235 gr. 25 Febr. 1 „levend ex. van zelfde localiteit, weer losgelaten. 12 Maart, 1 kerkuil ziek „op vensterbank, vloog na tikken op, ging in appelboom zitten, 's avonds „weer op de vensterbank, rolde om 7 uur op de grond en overleed om „10 uur. Gew. 227. gr.

BISSELING en TEKKE ontvingen 5 en 21 Febr. telkens 1 ex. uit Medemblik.

De heer J. L. H. HAZELOOP, onderwijzer te Slootdorp. Wieringermeerpolder, berichtte dd. 10 April over een kerkuil, met ring Helgoland 309906, die op 6 April j.l. bij het schoonmaken van de vliering van een paardestal in een der grote landbouwschuren, dicht bij Wieringen, in geheel verteerde toestand was gevonden. Zie ook p. 183.

Daar 309906 op de zelfde dag en op de zelfde plaats (Varel, Oldenburg, Duitschland) werd geringd als 309908, die te Kampen werd aange troffen, zijn dit wel zeer waarschijnlijk jongen uit één nest!

Ook in het Gymnastieklokaal te Slootdorp zat heel vaak een kerkuil, die 's nachts naar binnen kwam door een tuimelraam en dan als hij verrast werd, niet zo gauw weer weg kon komen en door den heer H. eenmaal gegrepen, maar ook weer losgelaten was.

Totaal dus 18 gevallen.

Zuid-Holland.

De heer RUITER te Gorinchem schreef d.d. 16 Febr. j.l.: „Zoowel

¹) „'s Avonds nam ik toen eens waar, dat musschen tegen de helver- „lichte ramen van mijn bureau opgejaagd werden. Op de vensterbank „zaten, toen ik het vitrage-gordijn op zij deed, twee kerkuilen, ieder met „een musch in de klauwen.” (SCHAANK)

²) „Deze ransuilen zijn zeer brutaal. Op een der werkzalen van het „gesticht stond op een kast (tegen de wand tegenover de ramen) een „kooitje van een patient, met drie vinken. 's Nachts werd een bovenschuif- „raampje een cm of 10 opengelaten. Eén vink verdween geheel uit de kooi „(traliën 1 à 1½ cm van elkaar), één verloor zijn staart, één lag dood in „de kooi zonder kop. Enkele dagen er na vond ik een braakbal met een „schedeltje er in, dat precies op een vinkenschedel leek, ook enkele veeren „leken op vinkenveerties. Op de kleermakerij heeft een patient een kooi „met een kanarie hangen vlak voor 't raam. Tot drie maal toe vloog een „ransuil tegen het raam aan om zich van de kanarie meester te maken. „Eénmaal zoo hard dat de uil verdoofd bleef liggen. Een karton tusschen „kooi en raam maakte een einde aan dit spelletje.” (SCHAANK)

„in 1933 als in 1934 kwamen ook hier groote aantallen veldmuizen voor „in de polders. De laatste maanden nemen zij echter snel af, wat ik „toeschrijf aan de hooge waterstand in de polders. Het aantal kerkuilen „was het afgelopen broedseizoen buitengewoon groot. Waarschijnlijk staat „dit ook in verband met de vele pakhuizen, houtloodsen e.d. . . . Ook nu is „het aantal nog buitengewoon groot. Op 20 Nov. bracht iemand mij een „levend voorwerp, dat ik ringde en weer losliet. „Bij een kennis werden „binnen een week 3 doode ex. uit een schoorsteen gehaald (2 stuks kreeg „ik in handen). Nog meer vondsten van op deze wijze omgekomen uilen „vernam ik”

Dr KLUYVER ontving de volgende ex.: 12 Nov. 1 uit Oudewater, in versufte toestand, na een week in kooi gestorven; 29 Jan. 2 uit Brielle, doodgevonden op een zolder. D.d. 19 Maart berichtte Dr KLUYVER nog: „Te Valkenburg bij Leiden vloog een ex. op 4 Maart een open- „staand raam binnen, liet zich grijpen en is in den nacht van 4 op 5 Maart „gestorven.” „Ongeveer 10 Maart werd wederom een kerkuil doodgevonden „te de Tinte bij Brielle.”

BISSELING en TEKKE ontvingen uit de omgeving van Dordrecht: 1 Oct., 2 ex.; 16 Oct. 1; 9 Jan. 1; 28 Febr. 1, totaal 5 stuks.

„ENGELS” totaal 6 ex.: Bodegraven 2; Boskoop 1; Alphen a/d Rijn 1; Maasdijk 1; Rozenburg 1.

„Natura Docet” 2: Leiden 1; Delft 1.

Totaal dus minstens 22 gevallen.

Zeeland.

„Natura Docet” ontving uit deze provincie slechts 1 ex., nl. uit Brouwershaven.

„ENGELS” eveneens 1, uit Veere.

Ons medelid, dokter DE GREEF te Vlissingen, schreef d.d. 22 Maart, dat hij deze winter meer uilen zag dan gewoonlijk, maar van dode ex. niet had gehoord.

Totaal dus slechts 2 gevallen.

Noord-Brabant.

„Natura Docet” ontving 3 ex., alle uit Breda; „ENGELS” 1 uit Gendern; P. Bos 1 uit Eindhoven.

Totaal dus 5 gevallen.

Limburg.

Uit deze provincie bezit is slechts 1 gegeven, nl. van één ex. uit Nunhem, ontvangen door „Natura Docet”. Onze voorzitter, de heer P. A. HENS, constateerde in Zuid Limburg niets van een kerkuileninvasie of sterfte.

Totaal dus slechts 1 geval.

Totaal over geheel Nederland dus aan mij bekend:
 $8 + > 60 + 5 + > 120 + 27 + > 20 + 18 + > 22 + 2 + 5 + 1$
 $\Rightarrow 287$ of minstens 300 gevallen.

Ransuil, *Asio otus*; velduil, *Asio flammeus*, en steenuil, *Athene noctua*.

Groningen.

BISSELING en TEKKE ontvingen 1 Jan. een velduil, *Asio flammeus*, uit omgeving van Groningen. Verder geen gegevens over gestorven voorwerpen. Wel berichtte BROUWER, dat er in Maart 4 ransuilen, *Asio otus*, huisden in de hortus botanicus te Groningen, wat hij vroeger nooit had vernomen.

Friesland.

Uit de op p. 173 opgenomen berichten, ontvangen door het Fries Natuurhistorisch Museum te Leeuwarden, bleek reeds duidelijk, dat deze provincie, behalve door kerkuilen, ook werd bezocht door troepen rans- en velduilen. Het Museum ontving een ransuil, *Asio otus*, uit Beetsterzwaag. „ENGELS” ontving ransuilen, *Asio otus*, uit: Luinjeberd 1; Oude Biltzijl 1. Te Oenkerk werd 19 Maart een steenuil, *Athene noctua*, doodgevonden, die geen wonde vertoonde.

Drente.

„ENGELS” ontving een ransuil, *Asio otus*, uit Oosterhesselen. Verder geen gegevens.

Overijssel.

In aansluiting aan het in mijn vorige mededeling vermelde over rans- en velduilen in de omgeving van Kampen maak ik hier nog even melding van vele velduilen, *Asio flammeus*, door een Kamper medicus tijdens een jachtpartij in de polder „De Koekoek” te Grafhorst bij Kampen waargenomen op 25 Januari. Verder ontving ik 20 Febr. een velduil, *Asio flammeus*, doodgevonden aan de IJssel bij Kampen; gew. (♀): 245 gr.; mager. Een 2e velduil, *Asio flammeus*, werd op 14 Maart door een van mijn leerlingen bij Kampen aan zee doodgevonden; hij toonde mij de restanten.

H. J. FIKKERT ontving een velduil, *Asio flammeus*, uit de buurt van Vroomshoop.

Gelderland.

„ENGELS” ontving een steenuil, *Athene noctua*, uit Eefde en 1 uit Ophesusden. VAN DER MEER 12 Maart een doodgevonden ransuil, *Asio otus*, uit Eefde; gew. (♂): 174 gr.; broedmager; buikorganen achter de maag groenachtig, schuimig vergaan, overigens vers.

Utrecht.

In de eerste plaats zij even herinnerd aan de gegevens van kapelaan VAN DEN BRINK in de vorige mededeling, uit de omgeving van Bunnik. 21 Jan. ontving hij uit Neer-Langbroek een doodgevonden ransuil, *Asio otus*, die zeer mager was. Verder deelt de heer RUITER mede, dat tijdens een drijfjacht in October bij Jutphaas veel ransuilen, *Asio otus*, uit de grienden werden opgejaagd.

Noord-Holland.

Ook hier zij in de eerste plaats herinnerd aan de berichten van kapelaan VAN DEN BRINK uit het Gooi en de dagbladberichten over de opvallende invasie op eiland Urk. Dr. SCHAAK had vanaf Nov. tot en met 25 Febr. vrij geregeld 3 ransuilen, *Asio otus*, in zijn tuin te Medemblik, daarna tot 10 Maart 2, en tot 14 Maart 1. De heer HAZELOOP, Slootdorp, Wieringermeerpolder, berichtte d.d. 10 April tevens over het „in overvloed aanwezig zijn” van velduilen, *Asio flammeus*, „in het bijzonder in de streek om het a.s. dorp Wieringerwerf”. Verder ontving hij ± 8 April een ex., dat dood was gevonden aan een slootkant en slechts 215 gram woog. Ook wordt in dit schrijven het broeden van de velduil in de Wieringermeerpolder in 1934 vermeld. Volgens VAN DOBBEN waren op de slaappleats op Texel ook wel meer ransuilen, *Asio otus*, dan gewoonlijk.

Zuid-Holland.

RUITER schreef d.d. 16 Febr.: „Echter kan in deze streek van een „ware ransuilen (*Asio otus*)-invasie worden gesproken. Aan mijn aantekenenboekje ontleen ik het volgende: 10 Nov.: Tusschen Meerkerk en „Ameide ontdek ik vrij dicht bij elkaar 5 uilen. Op de eendekooi te „Ameide 3 stuks. Op de terugweg bij Gorinchem 1 ex. 11 Dec.:

„De eigenaar der eendekooi (A meide) vertelt, dat zijn kooi „stikvol“ uilen zit. Hoewel ik wegens de vangtijd geen grondig onderzoek in kan „stellen, tel ik in het geheel 9 ransuilen, *Asio otus*. Ook nu in Febr. zijn „de uilen nog present. Voorts ontving ik soortgelijke berichten van be- „trouwbaare waarnemers te Leerdam en Hardinxveld. Ik merk op, „dat de ransuil regelmatig als broedvogel in deze streken voorkomt. Dit „voorjaar vond ik 4 nesten. Toch zijn de aantallen deze winter van dien „aard, dat de mogelijkheid van broedvogels is uitgesloten.”

BISSELING en TEKKE ontvingen 5 Dec. een ransuil, *Asio otus*, uit de omgeving van Dordrecht en 26 Dec. 1 uit de omgeving van Voorburg. Verder 1 Dec. een boschuil, *Strix aluco*, uit de omgeving van Dordrecht (daar een gewone verschijning volgens EYKMAN's avifauna van het eiland van Dordrecht).

Zeeland.

Geen gegevens. Zoals reeds gemeld zag dokter DE GREEF meer uilen dan gewoonlijk.

Noord-Brabant.

„ENGELS” ontving een ransuil, *Asio otus*, uit Genderen.

Limburg.

HENS schreef d.d. 23 Maart: „In Zuid Limburg waren misschien „iets meer ransuilen, *Asio otus*, dan gewoonlijk, doch abnormaal veel, „zooals in het noorden van het land, niet. Ook vernam ik niets omtrent „het doodvinden van een groot aantal uilen. Eind Dec. zag ik te „Houthem wel een ransuil, *Asio otus*, welke blijkbaar ziek was. De „vogel kon bijna niet meer vliegen.”

Buitenland.

In „Der Vogelzug” (6, 1935, p. 40) staat: „In Helgoland ein „auffallender Zug von Eulen (Schleiereule dreimal 1, Sumpfohreule insge- „samt 25, Waldohreule über 100, an einem Tag 30—35, 25 beringt).”

Dat de invasie ons uit Duitschland bereikte, blijkt wel uit de 4 resp. in Friesland, Groningen, Overijsel en Noord-Holland aangetroffen geringde voorwerpen waarvan de laatste 3 kerkuilen waren, terwijl van het eerste nog niet bekend is tot welke soort het behoorde.

GEGEVENS OVER DE ZIEKTE-VERSCIJNSELEN.

Uit al het voorgaande blijkt reeds duidelijk, dat de kerkuilen in een min of meer versuifte toestand kwamen, waardoor ze vaak zeer gemakkelijk gegrepen konden worden of soms nog even, opgeschrikt, wegvlogen, maar dan uitgeput neerstortten en zeer kort daarna stierven. Ook waren ze steeds zeer mager, ondanks het feit, dat ze meestal juist in zeer voedselrijke omgeving werden aangetroffen. Volgens HEINROTH (Die Vögel Mitteleuropas, 2, p. 9) weegt een middelmatig gevoede kerkuil ongeveer 330 gr., terwijl een zeer vet ex. uit mijn coll., zoals reeds vermeld, $\pm$ 400 gr. woog. 10 van de huidige slachtoffers, in deze publicatie genoemd, wogen resp.: 204, 212, 214, 222, 225, 227, 228, 230, 235 en 235 gram.

Ook was de buikhuid vaak groenachtig, min of

meer vergaan, terwijl de ingewanden vaak donker waren en eveneens een vergane indruk maakten, hoewel de vogel verder meestal nog vers was. Typisch is, dat ook de, hoewel in zeer veel geringer aantal aangetroffen, andere uilsoorten overeenkomstige kenmerken vertoonden. Zo weegt een velduil volgens HEINROTH (ibidem, p. 36) gemiddeld 350 gram, terwijl de mij gebrachte velduil maar 245 gram woog en die van den heer HAZELOOP slechts 215 gram. De ransuil weegt volgens HEINROTH (ibidem, p. 22) ongeveer 300 gr., maar het aan VAN DEN MEER gebrachte ex., boven reeds vermeld, woog slechts 174 gr. en was dan ook „broodmager”, terwijl de buikorganen achter de maag „groenachtig, schuimig vergaan” waren.

En ook de wezels en de torenvalken waren volgens den heer BENNEKERS („ENGELS”) „even mager en uitgeteerd als de uilen”.

De heer BERNINK (Directeur van het Museum „Natura Docet, Denekamp”) schrijft: „ze (de 68 kerkuilen) waren ver- „magerd en hadden donkere ingewanden, één had een kanker- „achtig gezwel aan de hals (bij de slokdarm).” „Zeker voor 3/4 „niet geschoten.”

De heer P. BOS (Holten) schreef: „(de circa 50 ontvangen „uilen) waren kerkuilen, aan ziekte gestorven. Bij het ontleden „vond ik nooit wat in de krop. De kadavers waren meestal erg „mager. Ziekte verschijnselen zag ik er verder niet aan. Ik had „er bij, die dood in een waterput gevonden waren, zooals de „boeren die putten hebben, maar meestal lagen ze dood in hooi- „of stroomijten.”

Indien hier van één bepaalde ziekte gesproken kan worden is die geleidelijk in omvang toegenomen. Immers Dr. KLUYVER berichtte, dat in de kerktoeren te Ransdorp, bij Amsterdam, reeds eind April 1934 2 kerkuilen werden doodgevonden, terwijl Dr. SCHAANK reeds 4 Juli een halfdode kerkuil ontving. In de derde September-dekade werden er 3 te Kampen gevangen, die zich blijkbaar al niet meer te goed konden redden. Half Oct. kwamen mij uit deze omgeving de eerste sterfgevallen ter ore. BERNINK ontving de vogels vanaf 24 Oct. en wel in Oct. 2; Nov. 4; Dec. 10; Jan. 17; Febr. 25; Maart 10. „ENGELS” kreeg de vogels vanaf 5 Dec.

In Nov. ontving ik zelf slechts enkele voorwerpen, in Dec. geen een, eerst in Jan. begon het weer (19 en 29 telkens 1 ex.), terwijl alle verdere ex. uit Febr. stammen. Nu moet ik hier even aan toevoegen, dat ook aan een vogelhandelaar veel voorwerpen werden aangeboden en (waar ik aanvankelijk, wegens drukke werkzaamheden, herhaaldelijk de voorwerpen weigerde) mogelijk veel meer dan met andere vogels het geval pleegt te zijn, directe verkoop aan particulieren heeft plaats gehad. Tenminste het „leeft” in Kampen van opgezette kerkuilen!

Zoals reeds opgegeven, ontving het Fries Nat. Hist.

Museum de 20 kerkuilen tussen 1 Febr. en 20 Maart, en wel 11 in Febr. en 9 in Maart.

De heer BOS kreeg de meeste ex. in Jan. en Febr., terwijl hij (d.d. 24 Maart) schreef: „De ziekte schijnt nu uitgewoed te zijn, daar de toezending is afgelopen.”

Uit dit alles valt wel vrij veilig af te leiden, dat de ziekte ongeveer in F e b r u a r i het h e v i g s t woedde en in Maart zijn beslag kreeg.

Wat de v e r s p r e i d i n g van de ziekte betreft, voorzover mijn gegevens een oordeel mogelijk maken, heerste deze het meest in bepaalde gedeeltes van O v e r i j s e l, en wel vooral in de omgeving van K a m p e n, Z w o l l e en H o l t e n, verder ook in F r i e s l a n d, in veel mindere mate ook in Zuid-Holland, Utrecht en Gelderland, nog minder in N o o r d-H o l l a n d, en het minst in G r o n i n g e n en D r e n t e, terwijl, wat Z e e l a n d en L i m b u r g betreft, uit de berichten van de heren HENS en DE GREEF in ieder geval veilig is op te maken, dat althans bepaalde gedeelten van deze provincies (Walcheren en Zuid Limburg) vrijwel geheel van de ziekte verstoken bleven, wat, volgens de mij ter beschikking staande gegevens, ook voor de overige gedeelten schijnt te gelden, hoewel meer berichten, evenals over N o o r d-B r a b a n t, met slechts 5 mij bekende gevallen, zeer gewenst blijven.

In de tweede plaats is het opvallend, dat de ziekte vooral woedde in v e l d m u i z e n- r i j k e terreinen, terwijl ten derde het feit, dat ook andere veldmuizeneters stierven en zelfs min of meer dezelfde verschijnselen vertoonden (wezens en torenvalken), naar mijn mening wel de conclusie wettigt, dat er enige relatie is te zoeken tussen het optreden van de ziekte en deze prooidieren. Nu is het een bekend feit, dat er een ware veldmuizenplaag geweest is, zo zelfs dat bijv. bij Kampen, zoals ik reeds eerder vermeldde, de bestrijding ter hand is genomen. Naar aanleiding van mijn vraag aan Dr KLUYVER, als ornitholoog bij de Plantenziektenkundige Dienst te Wageningen, of deze bestrijding wellicht ook via de veldmuizen de uilen zou kunnen schaden, berichtte deze mij, dat „de bestrijding met „entstof” (ik gebruikte in mijn vorige mededeling het technisch onjuiste, maar hier in de volksmond gebruikelijke en ook in de courant gebezigde woord „serum”, t. K.), „d.w.z. een paratyphusbacillen-cultuur van de Rijks-serum inrichting te Rotterdam”, „volgens den Directeur van genoemd Instituut beslist onschadelijk was voor andere dieren en mensen.” In die richting is dus geen verklaring voor de plotselinge sterfgevallen te zoeken, terwijl trouwens voorzover ik weet, deze bestrijdingsmethode van de muizen lang niet overal waar de sterfte optrad, is gebezigd.

Dr KLUYVER zond de 2 op 29 Jan. te Brielle dood op een zolder aangetroffen ex. naar het Instituut voor Parasitaire en

Infectieziekten van de Veeartsenijkundige Faculteit van de Rijksuniversiteit te Utrecht en kreeg van den Directeur, Prof DE BLIECK, bericht, dat „in beide uilen, zeer veel, geheel met de tuberculose bacil overeenkomende micro-organismen gevonden werden.” Mede op verzoek van Dr KLUYVER zond ik de reeds in ontbinding zijnde gevilde bout van de kerkuil van 9 Febr. uit Kamperveen naar genoemd Instituut op, geconserveerd in alcohol. Het aldaar ingestelde bacterioscopisch onderzoek leverde echter niets op. Daarna zond ik ook de gevilde en voor sexe-vaststelling geopende, maar overigens intacte bouten van de velduil van 20 Febr. en de geringde kerkuil (die in Oldenburg, Duitschland, in 1934 als jonge vogel was geringd) naar genoemd Instituut op. Het antwoord luidde: „Bij één der twee doode vogels, nl. bij de kerkuil, werden zeer veel coccidiën gevonden. Het onderzoek op „tuberculose verliep negatief. Het cultureel onderzoek gaf geen „resultaten, wel trad groei op, doch daar de buikholte reeds geopend was, is een postmortale infectie niet uit te sluiten.” Gevraagd werd om zo mogelijk geheel intacte dieren te zenden. Dit bericht ontving ik juist, nadat ik de buikholte van de laatste twee door mij verkregen gestorven kerkuilen reeds had geopend, zodat ik tot mijn spijt daaraan geen gevolg meer heb kunnen geven. Wel kreeg ik van Dr KLUYVER nog bericht, dat de te Valkenburg bij Leiden gestorven kerkuil ook naar Utrecht was gezonden, alwaar als doodsoorzaak een coccen-infectie was vastgesteld. Tenslotte werd ook nog het ex. van 10 Maart, uit Tinte bij Brielle, opgezonden, dat echter in zeer rotte toestand arriveerde. Volgens mij namens Dr KLUYVER gezonden bericht werden in de darmen „eenige coccidien aangetoond”, maar overigens geen afwijkingen gevonden.

Tot nu toe is dus door gebrek aan behoorlijk materiaal de oorzaak van dit massaal sterven van kerkuilen, nog onvoldoende opgehelderd. Zoals bekend, had ook in de winter van 1921/1922 een grote sterfte plaats, waarover gegevens te vinden zijn in *Ardea* (11, 1922, p. 92, met afbeelding van ongeveer 100 stuks toentertijd door de firma ENGELS te Zwolle ontvangen) en in een publicatie van de Plantenziektenkundigen Dienst te Wageningen (Sterfte onder de kerkuilen in 1922, Wageningen, Juli 1922). In deze laatste verhandeling worden 260 gevallen vermeld; de opgezonden ex. waren ook toen totaal vermagerd en de ingewanden „abnormaal sterk ingeteerd”. Men meende toen de oorzaak te moeten zoeken in „gedwongen vasten, omdat geen darmontsteking werd gevonden, ook geen bacterieele ziekte”. Men zocht verband met de strenge winter en het mogelijke wegsterven daardoor van de prooi, een verklaring die voor het aan veldmuizen zo rijke seizoen 34/35 zeker niet opgaat.

ZUSAMMENFASSUNG.

Im Winter 1934/1935 gab es in verschiedenen Teilen von Holland eine Invasion von *Tyto alba*, *Asio otus* und *Asio flammeus*,

welche wohl grösztenteils aus Deutschland stammten, wie es 4 Fälle von deutschen Ringvögeln, die bzw. in den Provinzen Friesland, Groningen, Overijsel und Noord-Holland (resp. Eule sp.?, und drei *Tyto alba*) aufgefunden wurden, annehmlich machen. Weiter brach, namentlich unter den Schleiereulen, eine grosse Seuche aus, welche speziell in de Provinzen Overijsel und Friesland auftrat, viel weniger auch in einigen andern Provinzen, während die 3 südlichen Provinzen beinahe nicht befallen worden sind. Verfaßer sind mindestens 300 Fälle bekannt geworden, wovon über 120 aus Overijsel und über 60 aus Friesland. Die Vögel waren immer sehr abgemagert: 10 Ex. wogen resp. 204, 212, 214, 222, 225, 227, 228, 230, 235 und 235 g., während nach HEINROTH (Die Vögel Mitteleuropas, 2, p. 9) der mittelgenährte Vogel ungefähr 330 g. wiegt. Oft machten sie einen abgestumpften Eindruck und konnten sehr leicht gefangen werden, oder sie fielen plötzlich tot herunter. Das hintere Baueingeweide war oft sehr dunkel und etwas verfault, während die Vögel übrigens noch frisch waren. Im Institut für Parasitäre und Infektionskrankheiten der Veterinären Fakultät Utrecht wurden bei einem Ex. sehr viele ganz mit Tuberkelbazillen übereinstimmende Mikro-organismen gefunden, bei einem zweiten wurden sehr viele Coccidien konstatiert, bei einem dritten wurde als Todesursache eine Cocceninfektion festgestellt, bei einem vierten schliesslich wurden einige Coccidien gefunden. Wahrscheinlich gibt es eine Relation zwischen diesen Erkrankungen und den Beutetieren dieser Eulen, den Feldmäusen, welche in den betroffenen Gebieten sehr häufig waren, während auch andere Mäusefresser wie weitere Eulenarten, Turmfalken und auch Wiesel teilweise dieselbe Erscheinungen zeigten.

KAMPEN, begin April 1935.

Terugvondsten van in het buitenland geringde vogels, 2,

verzameld door de REDACTIE.

Behalve de aan de Redactie berichte gevallen zullen vanaf heden ook de in de buitenlandse tijdschriften vermelde terugmeldingen van in die landen geringde en in Nederland aange troffen vogels, voor zover mogelijk, in deze rubriek worden opgenomen. In zijn besprekingen van de noordse literatuur heeft DE VRIES tot nu toe reeds een aantal van die gevallen vermeld; de sindsdien in die periodieken gepubliceerde terugmeldingen zijn in dit 2e bericht opgenomen.

TEN KATE.

Corvus cornix — Bonte kraai.

Zweedse bonte kraai in N. Brabant.

Bonte kraai, B 4396, Riksmuseum Stockholm, op 28 Mei 1934, geringd bij Mellingeholm (Stockholms „län” = regerings-district), werd, op 30 October van datzelfde jaar, geschoten bij Scherpenberg (tusschen Rucphen en Zundert), N. Brabant.

(Fauna och Flora, 1934, no. 6)